

Проф. др Јован Базић⁴

Учитељски факултет у Призрену – Лепосавић

ДИЈАЛЕКТИКА ОДНОСА ИЗМЕЂУ ПОЛИТИКЕ И ОБРАЗОВАЊА

Апстракт: Политика и образовање се у овом раду разматрају у њиховом дијалектичком односу, који је врло сложен и вишедимензионалан. Он се може сагледати на више начина, али се у суштини своди на две основне димензије и то као: утицај политике на образовање; и утицај образовања на политику. Поред тога, многи политички субјекти су тако профилисани да истовремено утичу на обликовање политике институционалног образовања, а с друге стране и сами организују различите образовне форме у којима се стичу и сазнања о политици, па тиме и као образовни субјекти утичу на политику. Односи и везе између политике и образовања су међусобно условљени и вишеструко функционално повезани. Због тога се политика и образовање разматрају у њиховом дијалектичком односу како би се свестраније указало на политичке аспекте образовања који се у првој димензији изражавају као: образовна политика или просветна политика; а у другој као образовање за политику или политичко образовање. У том контексту, нужна су и разматрања о политичкој социјализацији и политичкој култури, која уједно чине миље, процес и резултат политичког образовања.

Кључне речи: образовна политика, политичко образовање, политичка социјализација.

Уводна разматрања

Политика окружује човекову свакодневницу свих епоха и типова људске заједнице, још од старе Грчке па све до данас. Иако постоје различита разумевања политике у различитим епохама и друштвима. Она је у суштини процес усмеравања људске делатности у правцу остваривања одређених интереса и циљева у разним сферама друштвеног живота - у економији, образовању, здравству, култури итд. Дакле политика је управљање јавним пословима, првенствено помоћу државне власти. Зато је организација и деловање државне власти, као и борба за утицај на њу, суштина политике и основни садржај политичког живота у друштву. Улога политике у друштву је регулисање друштвеног живота људи и управљање

⁴ jbazic@beotel.net

друштвеним пословима путем доношења и извршења одлука у заједници о свим питањима која се тичу њеног опстанка, функционисања и развоја. Таквим деловањем, политика одржава заједнички и друштвени живот људи. У савременом друштву политика је нагло ојачала и преузела многобројне друштвене функције. Она је обликовала друштвене делатности према потребама и интересима одређених друштвених група и заједница. Тако је у домену политике и образовање, не само као изузетно важна делатност коју треба уредити према друштвеним потребама, већ и као процес у који треба непрестано уграђивати друштвене вредности и пожељне политичке обрасце.

С друге стране, образовање као процес стицања знања и вештина неопходних човеку за живот и рад у друштву, уједно је и процес учења и усвајања заједничког културног обрасца, односно система вредности и правила понашања, чиме човек обликује свој културни идентитет и оспособљава се за преузимање одређених друштвених улога, укључујући и улогу политичког субјекта. У процесу институционалног образовања, као и кроз друге образовне форме и комуникацијске ситуације, људи уједно стичу знања о политици, идеолошким вредностима и политичким циљевима одређене друштвене заједнице. Таква врста образовања најчешће се одређује као политичко образовање - "Политичко образовање је образовање за теорију и праксу политике, а темељи се на скупу знања и анализа које произилазе из политичке науке" (Frazer, 1999: 13). Поред тога, политичко образовање је интенцијски организован део политичке социјализације, путем којег се у одређеним политичким заједницама настоји подстаћи развој политичке културе, нарочито код младих људи, сагласно владајућем систему друштвених вредности, особито идејно-политичких.

Расправе о политичком образовању добијају на значају с процесом освајања политичких слобода и ширења права гласа, нарочито с увођењем института општег права гласа. У ситуацији када грађани добијају могућност да учествују у управљању политичком заједницом чији су чланови, постаје јако важно у којој мери су они оспособљени за ту политичку улогу. Зато је политичко образовање нужно човеку, како из његове генеричке сазнајне потребе и формирања особеног погледа на свет политичких идеја и процеса, тако и у свакодневном животу како би разумео релевантне политичке догађаје и на њих утицао. Примарни задатак политичког образовања је да људи стекну знања о политици како би могли да формирају своје ставове и вештине за укључивање у политичке процесе у политичким заједницама у којима живе. Поред тога, политичко образовање је од великог значаја за политичку лојалност и изградњу политичке кохезије друштва, што битно утиче на стабилност сваке друштвене заједнице и њеног политичког уређења.

Зато је однос између политике и образовања врло сложен и вишедимензионалан. Он се може сагледати на више начина, али се у сваком

случају своди на две основне димензије и то као: 1) утицај политике на образовање; и 2) утицај образовања на политику. Поред тога, многи политички субјекти су тако профилисани да истовремено својим деловањем утичу на обликовање политике институционалног образовања, а с друге стране и сами организују различите образовне форме у којима се стичу и сазнања о политици, па тиме и као образовни субјекти делују на политичку социјализацију и утичу на политику (политичке странке, невладине организације итд). Димензије односа између политике и образовања, из поменутих разлога, не могу се једнострано разматрати нити разумети, јер су оне међусобно условљене и вишеструко функционално повезане. Због тога је нужно политику и образовање разматрати у њиховом дијалектичком односу како би се свестраније указало на политичке аспекте образовања који се у првој димензији изражавају као: образовна политика или просветна политика; а у другој као образовање за политику или политичко образовање. У том контексту, неизбежна су и разматрања о политичкој социјализацији и политичкој култури, која уједно чине миље, процес и резултат политичког образовања.

Утицај политике на образовање

1. Утицај политике на образовање је најизраженији у односу између државе и образовања, јер је држава основни и најважнији облик политичког организовања друштва. Држава има највећу политичку моћ, која је легитимна и кроз многоструке процесе реализације те моћи, односно институционализоване власти или владавине, одржава одређену друштвену заједницу као политичку целину. Из тог контекста је сасвим видљиво и разумљиво да образовање, као цивилизацијска творевина и једна од основних друштвених потреба, припада држави. Дакле, уређење образовања је "природна и легитимна област државне власти" (Аврамовић, 2003: 11). Зато је "образовање уређено и контролисано мноштвом државних установа, прописа и процедура" (Базић, 2007: 17). Утицај државе на образовање врши се кроз процес дефинисања и усмеравања образовне политике ради остваривања одређених друштвених интереса и циљева у образовању. Идеје и концепти образовне политике су променљиви, не само због промене друштвених потреба и циљева, већ и због промене власти. Свака нова власт носи са собом одређени идеолошки концепт разумевања друштвених потреба, интереса и виђења политичких циљева у држави које она настоји да оствари, јер је за тај концепт прибављен легитимитет у процесу доласка на власт, без обзира како се та власт успоставља (изборима, револуцијом, превратом, наслеђем и тд).

Сви концепти образовне политике у институционализованом образовању садрже неколико врло значајних елемената, који су у различитим

пропорцијама распоређени, а то су: а) дефинисање наставног плана и програма, као и механизма за њихову реализацију; б) утврђивање образовне мреже, врсте и нивое образовања; в) финансирање образовања и обезбеђивање просторних, техничких, материјалних и других услова за његову реализацију; г) избор наставника и надзор над њиховим радом; д) избор представника власти на свим нивоима који ће се старати о спровођењу одређене образовне политике, од министра за просвету до директора школе. То су све полуге којима држава врши утицај на образовање. Наравно овде треба имати у виду облике и садржаје неформалног и алтернативног образовања, као и приватне школе, на које држава такође има утицај, али знатно мањи.

Са становишта ових разматрања свакако је најзинимљивији утицај државе на дефинисање наставних планова и програма, нарочито у примарном образовању, као и механизма за њихову реализацију. Поред садржаја који су неопходни човеку за стицање знања и вештина за живот и рад у друштву, кроз наставне планове и програме укључени су и различити политички садржаји. Многи теоретичари сматрају да је укључивање политичког образовања јако важно у институционалном образовању, јер оно ствара претпоставку за активно укључивање грађана у процесу доношења политичких одлука и деловања у интересу општег добра - "школа, као једна од главних институција образовања, место је на којем се може осигурати да сви млади људи стекну бар минимум знања и вештина потребних за учествовање у политичком животу" (Šalaj, 2002: 133). А Гутмен (Amy Gutmann) истиче да "политичко образовање има морални примат над другим сврхама јавног образовања у демократском друштву" (Gutman, 1987: 287). Из ових и многих других разлога, сматра се сасвим сврсисходним да политичко образовање буде саставни део образовних програма у институционалном образовању. Наставни садржаји политичког образовања у наставним плановима и програмима најчешће су дефинисани кроз посебне наставне предмете (*Грађанско васпитање, Марксизам, Civics, Civics education, Social studies*; и тд) или у оквирима других предмета (*историја, матерњи језик, књижевност, познавање природе и друштва, географија* и тд). Политички садржаји у наставном градиву нису вредносно неутрални. Они битно утичу, не само на стицање знања о политици, већ и на обликовање ставова људи и изградњу одређеног концепта политичке културе, који су недвосмислено у сагласју са идеолошким концептом власти у држави и политичким утицајима које трпи државна власт. То су запазили и многи политички мислиоци, тако да је још Аристотел указивао: "за свако државно уређење потребно је посебно васпитање" (Aristotel, 1975: 202).

Идеолошки концепт власти, зависно од начина на који је формирана власт, може се окарактерисати као монолитни или дисперзивни. Ако је власт образована од политичких актера из корпуса једне политичке концепције и

сродних програмских циљева и интереса, онда је таква власт идеолошки јаснија и функционално стабилнија. У фашистичким, комунистичким и другим тоталитарним режимима и те како се распознаје идеолошки карактер власти и образовања које је у њиховој функцији. Такав карактер образовања пружа јасну слику о пожељном друштву, без обзира што су таква друштва теоријски и политички јако оспоравана са различитих аспеката. Међутим, уколико је власт формирана од неколико различитих политичких актера и идеолошких концепција и ако, поред тога, мора да прави различите компромисе како би се одржала и да трпи сталне притиске (из невладиног сектора, опозиције, интересних група, међународног фактора), онда је таква власт идеолошки разнолика и нестабилна. Ту се тешко може говорити о јасном идеолошком карактеру власти и образовања, као и њиховог међусобног односа. Образовање у таквим условима може изгледати као деполитизовано и да се оно остварује у плуралистичком друштву, које је привидно либерално и демократско, а у суштини може бити идејно-политички конфузно и конфликтно, што може имати за последицу формирање фрагментарне политичке културе, слабљење политичке лојалности и кохезије одређене политичке заједнице. То је све видљиво у савременим транзиционим друштвима посткомунистичких земаља. Зато се идеолошко-политички карактер власти директно одражава на садржај наставних планова и програма, као и на концепт не само политичког образовања, већ целокупне образовне политике.

2. Поред државе, утицај на образовање остварују или покушавају да остваре различите организације и асоцијације (политичке странке, невладине организације, друштвени покрети, интересне групе итд), привредни субјекти, берзе рада, локалне заједнице, верске заједнице и појединци. Неки од ових субјеката имају превасходно политичке циљеве, док други имају најчешће економске интересе да се институционални систем образовања профилише у складу са њиховим потребама и интересима (привредни субјекти, локалне заједнице, интересне групе итд). Политичке странке у својим програмима значајну пажњу посвећују институционалном образовању. Уколико дођу на власт онда оне настоје да тај програм реализују. Ако убедљиво освоје власт и саме формирају владу, онда могу и да реализују своје програмске циљеве у образовању. Међутим, уколико уђу у коалициону владу, онда ће то ићи теже зато што морају да праве одређене компромисе са коалиционим партнерима; а ако не уђу у владу то ће бити готово неизводљиво. Једино им остаје да из опозиције врше утицај путем средстава масовних комуникација, интересних група или кроз различите политичке манифестације (протести, петиције, посланичка питања и тд).

Поред политичких странака, које имају превасходно политичке циљеве, и друге асоцијације и организације теже да остваре политички утицај на образовање. Ту се ради пре свега о невладиним организацијама

које покушавају да остваре партнерски однос са владом или да путем интересних група (*лобија*) утичу на образовање или на неке сегменте у институционалном образовању. Њихови интереси у том погледу могу бити веома разноврсни - од захтева да се у наставне планове и програме уврсте или избаце одређени садржаји, углавном из корпуса вредносног система и педагошких стандарда, преко инсталирања својих кадрова на одлучујућим местима у просветној политици до утицаја на расподелу просветног буџета и преобликовања образовне мреже. С друге стране, многе невладине организације се баве образовањем у разноврсним облицима и садржајима - од одржавања семинара и курсева, који су по садржини вид политичког образовања и грађанског вежбања; затим, штампања различитих публикација, стипендирања ученика и студената, па све до оснивања алтернативних образовних установа, од предшколских до универзитетских (*Београдска отворена школа* /<http://www.bos.rs/>, *Алтернативна академска образовна мрежа* /<http://www.fens.org.rs/> итд). За ове активности многе невладине организације најчешће добијају новац из различитих фондова, а има и оних које се појављују у виду експозитуре међународних фондова, асоцијација и организација - "Фонд за отворено друштво у Србији је део међународне мреже **Института за отворено друштво**, чији је оснивач **Џорџ Сорос**. Главни извори прихода Фонда за отворено друштво су донација оснивача, друге донације, поклони, легати и сопствени приходи" (<http://www.fosserbia.org/>, 12. 10. 2010).

3. Из корпуса међународних субјеката који врше политички утицај на образовање веома важну улогу имају међународне асоцијације и организације, које врше директан утицај на владу и званичну политику државе у области образовања, како би се национални образовни системи ускладили са пројекцијама међународне политике у образовању. Ту су, пре свих, *Организација за образовање, науку и културу Уједињених нација* (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization - UNESCO) и *Европска агенција за образовање и културу* (The Education, Audiovisual and Culture Executive Agency - EACEA), као и многе друге, само их је на сајту Министарства просвете Републике Србије наведено преко двадесет (<http://www.mp.gov.rs/page.php?page=5>, 19. 08. 2010). Поред тога, и многе утицајне државе у свету, преко својих културних центара, настоје да остваре своје политичке интересе у националним образовним системима других држава.

4. Привредни субјекти, локалне заједнице и различите интересне групе имају углавном економске интересе да се институционални систем образовања профилише у складу са њиховим потребама и интересима, како би добили што компетентнију радну снагу која може одмах да се продуктивно ангажује без допунских обука и трошкова. Поред тога, неки од ових субјеката, као и појединци, у систему институционалног образовања

траже простор за приватне образовне установе (универзитете, факултете, средње и основне школе). Затим, организују и друге видове образовања на комерцијалној основи, као што су течајеви за допунско образовање (стручни курсеви који су директно у функцији оспособљавања за одређени посао у предузећима и државним установама) или слободно комерцијално образовање за стицање различитих вештина и апликативних знања (течајеви компјутерске обуке, школе за обуку возача, курсеви страних језика, музичке школе и тд). Овде свакако треба имати у виду и многе друге форме и садржаје компезационог и доживотног учења. С друге стране, у свим овим облицима образовања су, у већој или мањој мери, присутни и садржаји који утичу на формирање политичких ставова, па се тиме и ова врста образовања појављује као чинилац политичког образовања.

Утицај образовања на политику

Утицај образовања на политику може се сагледати кроз два изузетно важна процеса. Први, на глобалном плану, кроз утицај на изградњу политичке лојалности и кохезије одређене друштвене заједнице; а други, на индивидуалном плану, кроз процес политичке социјализације људи. Између ова два процеса, у њиховом међусобном садејству и сукобима, ствара се политичка култура одређеног друштва и различити политички обрасци који су карактеристични за одређене политичке заједнице и епохе.

1. Политичка кохезија је кључно питање свих облика политичке организације, а од ње најнепосредније зависи снага и чврстина политичке лојалности и других типова лојалности, као што су лојалност према породици, држави, нацији и тд. Зато су различити облици и садржаји политичког образовања директно у функцији јачања политичке лојалности грађана. Постоје различити облици политичке лојалности, иако се, како је Меријам (Charles Edward Merriam) указивао, у свим политички организованим друштвима могу наћи слични облици такве лојалности. Меријам указује на три "основна облика политичке лојалности: а) политичка лојалност заједничка свим политичким друштвима; б) политичка лојалност карактеристична за одређене политичке облике (демократија, монархија, деспотија итд); в) политичка лојалност карактеристична за одређене политичке системе" (Merriam, 1931: 9). Овим облицима политичке лојалности одговарају различити типови политичког образовања, иако сваки од њих садржи одређене елементе који јачају сваки облик политичке лојалности. Утицајем различитих агенаса грађанског вежбања (*civic training*) на политичку лојалност, зависно од њихове међусобне подударности, долази до јачања доминантног или различитих типова политичке лојалности. Утакмица различитих типова политичке лојалности се изражава у два основна облика. Први је, у утакмици политичке лојалности између

различитих типова лојалности (породица, класа, нација.); а други, у конкуренцији старе и нове политичке лојалности. "Многи најтрагичнији моменти у људском искуству имају своје исходиште у борби између различитих облика лојалности" (Merriam, 1931: 9).

2. Процес политичке социјализације почиње у најранијој фази живота човека и изражава се у сложеној мрежи интеракција између индивидуе и друштва. Са друштвеног аспекта, политичка социјализација се одређује као целина процеса путем којих друштво, деловањем различитих агенаса, преноси политичка знања, вредности, осећања, норме и правила понашања на припаднике друштва. Другу страну политичке социјализације чини оспособљавање индивидуа оним способностима и потенцијама које им омогућају да делују као политички актери у оквиру одређеног политичког система и носе одговарајуће политичке функције. Интеракција друштва и индивидуе је узајамна, али у свим стадијумима политичке социјализације она нема исти интензитет и облике утицаја. У најранијој фази социјализације утицај агенаса политичке социјализације је углавном објективизиран, а у каснијим стадијумима веће су могућности индивидуе да утиче на избор утицаја и сама усмерава правац политичке социјализације. Овај процес траје у току целог живота, али је велики утицај ране политичке социјализације на формирање личности. У многим истраживањима примарне социјализације је то доказано. Истони (David and Sylvia Easton) и Денис (Jack Dennis) указују да се деца рано почињу оријентисати према свету политике. Већ у четвртој години код деце се формира базична политичка оријентација, која је изражена кроз висок степен емоционалне идентификације и осећање припадности политичкој заједници и њеним кључним симболима, а не кроз информацијске и едукативне садржаје (Dennis/Easton, 1969: 7). Они тврде да деца почињу да воле политички систем друштва у коме живе и пре него што реално стекну довољно знања о њему. Поред тога, битно обележје ране политичке социјализације код деце је разумевање политике у облицима политичких симбола и висок степен персонализације политичке власти - "Деца првенствено поимају политичку власт и владу своје земље посредством истакнутих политичких личности које су њени носиоци" (Vasović, 2007: 159). У њиховој интеракцији политике, деца су окренута персоналним и харизматским обележјима политичког ауторитета. Председник и полицајац су прве фигуре које деца препознају као политичке (Easton/Hes, 1970: 41). Поред тога, битно обележје политичке социјализације деце је изразито позитиван став према политичкој власти. Тек у каснијим годинама, углавном кроз процес образовања, деца препознају политичке институције и процесе. До седме године живота код деце се формира базични политички идентитет и емоционална везаност за централне симболе заједнице, а између седме и тринаесте године почиње процес сазнавања апстрактнијих појмова. Већ "у раним десетим годинама чини се да дете стиче

главне полуге политичке зрелости (...) јака емоционална осећања према политичким институцијама, симболима и политичком ауторитету употпуњена су знањем о специфичним улогама и функцијама" (Dawson/Prewitt, 1969: 50). Промене у политичкој оријентацији деце, према Аделсону и О Нилу (Adelson and Robert O' Neil), могуће је посматрати у пет различитих фаза. Прву фазу карактерише опадање ауторитаризма; другу, пораст разумевања потреба заједнице, трећу, апсорпција знања и кнозензуса; четврту, раст когнитивних оријентација; и пету, формирање идеолошког синдрома (Према: Podunavac, 2008: 97-98). Касна адолесценција (период до 18. године живота) може се сматрати стадијумом када је политички идентитет просечног грађанина углавном формиран, иако се процес политичке социјализације наставља и касније. Истовремено, у том процесу, под утицајем непосредног искуства и политичке индоктринације, долази до формирања ставова према конкретнијим питањима политике. Саставни чиниоци у овом процесу могу бити изражени у проблемима непотпуне социјализације и дисконтинуитета у политичкој социјализацији. У одређеним историјским ситуацијама, нарочито у периодима великих социјалних и политичких промена, долази до раскорака између периода када личност као политички актер делује на политичкој позорници и времена када се основни процес политичке социјализације одвијао. Тако се догађа да је индивидуа оспособљавана за одређени политички поредак и систем идејно-политичких вредности, а да је у међувремену дошло до корених промена и успостављања новог политичког поретка и новог система вредности. Таквих примера у политичкој историји има пуно, а најскорији су земље Источне Европе, укључујући и Југославију, када су грађани скоро пола века пролазили кроз процесе политичке социјализације у комунистичком духу, где су највише вредности биле пуна запосленост, социјална сигурност, државна економија, једнопартијски систем и тд; а након пада комунистичких режима у овим државама истичу се нове и битно друкчије вредности - вредности неолибералног друштва, као што су тржишна економија, профит, политичке слободе, грађанско друштво и сл. У свим овим земљама се показало да грађани немају јаче емоционалне везе са новим поретком и да је често изражено неразумеваше новог система идеолошких вредности и политичких циљева. Овде је очигледно дошло до дисконтинуитета у процесу социјализације.

3. У сложенем процесу политичке социјализације, политичка култура се стиче, развија и мења под утицајем многих агенаса. У настанку политичке културе, као и опште културе народа, учествују "два основна чиниоца (...) традиција и социјализација" (Матић, 2000:18). Међу агенсима политичке социјализације, најзначајнији су породица, школа, гупа вршњака, различите политичке организације и политичке партије, велики политички догађаји, непосредно политичко искуство итд. Дејство ових агенаса је различито, како

по садржини норми политичке културе које се преносе, тако и по облицима и интензитету утицаја. Утицај неких агенаса је само латентан и огледа се у преношењу општих социјалних норми, јер ти агенси нису организовани као директни чиниоци за стицање, преношење и одржавање политичке културе (породица, рођаци и познаници са којима је особа у контакту, група вршњака, различите професионалне организације, искуство на радном месту и сл). Овде се ради углавном о искуству које се стиче у неполитичким ситуацијама, заједницама и асоцијацијама али које има потенцијални утицај на политичке догађаје и процесе. А утицај других агенаса је директан и изражава се у искуству које је везано за политичке процесе, као што су контакти са политичким личностима, изложеност и учешће у политичкој комуникацији, преношење политичког искуства од других људи и сл.

Основно обележје примарних агенаса политичке социјализације јесте да је њихов утицај превасходно имплицитан и он се углавном исцрпљује у формирању базичних облика политичке идентификације и лојалности; затим, тај утицај је тешко плански усмеравати и манипулисати њиме. Главна карактеристика унутрашњих односа у овим агенсима јесте висок степен персонализованости и неструктурираности. Многи истраживачи указују да је породица један од најутицајнијих агенаса политичке социјализације - "породица егзистира као најзначајнија примарна институција и важан извор политичког учења (...) она је кључни агенс преко којег се политичка култура преноси с једне генерације на другу" (Dawson/Prewitt, 1969: 107). Такође, изражена су и гледишта по којима породица није најутицајнији агенс политичке социјализације, већ се таква улога приписује школи - "јавна школа представља најзначајнији и најефикаснији инструмент политичке социјализације" (Hess/Tornev, 1967: 212). Међутим, постоји општа сагласност да је улога породице у процесу политичке социјализације значајна. Утицај породице је детерминисан њеним посебним положајем који она има у односу на друге агенсе политичке социјализације. Породица је примарна и универзалана заједница опредељена у високом степену биолошким и социјално-психолошким везама, емоционалним и персонализованим односима. У раној фази политичке социјализације, која је у суштини и најважнија, породица поседује монопол у преношењу вредности и норми свеукупне културе, па тиме и политичке културе. Утицај осталих агенаса политичке социјализације у овој фази је готово занемарљив. Интезитет утицаја породице је у директној зависности од снаге и утицаја других агенаса политичке социјализације, нарочито секундарних. Уколико је друштво сложеније број агенаса је већи, њихов утицај сложенији и међусобно условљен. Ово је нарочито карактеристично за друштва у којима је утицај агенаса несагласан и усмерен у различитим правцима. С друге стране, у традиционалним друштвима која не поседују развијене облике секундарне социјализације и грађанског вежбања, утицај породице у процесу политичке

социјализације је доминантан. Тај утицај је двострук: директан и индиректан. У првом случају породица се јавља као чинилац који директно утиче на стицање норми политичке културе; а у другом, породица се јавља као чинилац формирања општих социјалних вредности и друштвених улога које нису непосредно политичке, али имају велики значај за формирање политичког понашања. Оба аспекта улоге породице у процесу политичке социјализације су доста истраживани, особито политички ставови родитеља и њихове деце према одређеним политичким питањима, према партијској преференцији, облицима и садржајима политичке партиципације итд. У свим овим истраживањима се дошло до сазнања да постоји висок степен сагласности родитеља и њихове деце према релевантним политичким питањима (А. Verba, L. Willi, L. Pye, E. Banfield, L. Edinger). То се исто показало и у резултатима истраживања студентских протеста у Србији током деведесетих година, где су родитељи углавном подржавали захтеве студената (Б. Кузмановић, А. Милић, Д. Попадић, М. Лазић, Л. Чичкарић). Утицај родитеља са годинама слаби, али никада потпуно не нестаје. С друге стране, "истраживачи у земљама у транзицији су сколони да тврде да је породица добрим делом извор антиполитичког расположења, незаинтересованости за политику и политичке апатије" (Чичкарић, 2005: 301). То се објашњава, углавном, наглим падом комуникације у породици, орјентациојом на приватно-својинске односе и потрошачки менталитет, што све скупа продукује анти-политички вредносни систем.

Поред породице, у процесу политичке социјализације значајну улогу могу имати рођаци и познаници, поготово у савременим условима када све више деце одраста у непотпуним или реконструисаним породицама. У таквим ситуацијама, неки рођаци, особито ујаци или стричеви, понекада допуњују или замењују улогу оца, постају особе од поверења детету, а често и њихови идоли.

Као примарни агенси политичке социјализације убрајају се и *блиске групе*, међу којима посебно место заузима *генерација*. Блиске групе нису биле предмет већег научног интересовања, а и постојећа истраживања је тешко систематизовати и упоређивати због великих разлика у дефинисању појма *блиска група*. Неки аутори ове групе одређују као нехијерархијске групе вршњака чији је статус у групи, по правилу, једнак а односи непосредни и персонализовани (Langton, Koleman, Previt, Dawson). Други у категорију блиских група убрајају и специјализоване организације младих, као што су омладинске организације и омладински покрети који често имају одлике директне политичке социјализације. Блиске групе су значајан агенс политичке социјализације и њихова улога је веома важна у модерним облицима политичке социјализације, јер многи истраживачи сматрају да породица није довољно способна да на одговарајући начин припреми децу за обављање социјалних и политичких улога у сложенем и деперсонализованом

свету, као и да примарни односи ван породице имају већи значај за припрему индивидуе за одговарајуће политичке улоге.

Деловање секундарних агенаса политичке социјализације је експлицитније у преношењу политичких идеја, норми, стандарда и понашања. Затим, веће су и могућности свесног и планског усмеравања, дириговања и манипулисања. Односи унутар ових агенаса политичке социјализације су објективизирани, структурирани и опредељени кодификованим правилима и нормама. Најчешће се као главни агенси политичке социјализације из ове групе истичу: школа, политичке партије, специјализоване политичке организације, средства мосовних комуникација, глобалне мреже (интернет), непосредно политичко искуство и велики политички догађаји.

Школа је један од кључних агенаса политичке социјализације. Основни облик непосредног утицаја школе на процес политичке социјализације јесу школски наставни програми. Нарочито у процесу формалног образовања пружају се повољне могућности за: а) преношење знања о владајућем систему идејно-политичких вредности и политичком поретку; б) уношење позитивних осећања према политичкој заједници; в) указивање на идеолошке вредности и политичке циљеве; и г) развијање осећања грађанске компетенције. Затим, садржај наставних програма покрива бројне црте неопходне за партиципацију у друштву. У наставним програмима поред директних курсева грађанског вежбања готово сви наставни садржаји се користе као инструменти за преношење превалентних норми политичке културе. Дејвид Истон указује да је 38 одсто свих наставних садржаја у америчким основним школама садржи елементе грађанског вежбања. Истраживања наставних програма и система политичког образовања и у другим друштвима показују сличне тенденције. Такође, треба имати у виду да се у оквиру формалног образовања политички садржаји мењају, зависно од промене система владајућих идеолошких вредности и промене политичког уређења, што се јасно дефинише просветном политиком (Базић, 2009: 398).

Поред директних облика утицаја, школа се јавља и као инструмент имплицитне политичке социјализације. Карактер унутрашњих односа, могућност ученика и студената да партиципирају у доношењу политичких одлука, карактер и облици ваннаставних активности јављају се као значајни чиниоци политичке социјализације. Већи степен партиципације у одлучивању, интезивнија укљученост у ваншколске активности, стварају претпоставке за формирање позитивнијег става према основним вредностима политичког поретка.

Политичке странке су веома значајни чиниоци политичке социјализације и директни фактори политичког образовања. Оне су у модерној политици основни посредник у одржању равнотеже масовне

демократије, као ограниченог учешћа широких слојева у политици, и рационалне државе на основи њене стручне управе. Политичке странке свакодневно вреднују различите политичке алтернативе, тумаче бирачима одређене политичке ситуације и нуде им политичке визије и прагматична решења, регрутују нове људе за политичку сцену, разарају традиционалне односе између центра и периферије у политичком животу. Оне се јављају као основни инструмент за формирање мишљења о значајним политичким питањима, не само кроз кроз кристализацију политичких ставова унутар странке, већ и кроз њихово наметање у јавности. Припадници различитих политичких странака не показују исти сензитивитет према истим политичким питањима, зато су странке најутицајнији фактор који обезбеђује висок степен коегзистенције политичког обрасца и показује се да је већи утицај партијске идентификације на политичке ставове него политичких ставова на партијску идентификацију. С друге стране, све озбиљније странке велику пажњу посвећују политичком образовању и оспособљавању својих активиста и других чланова, особито младих, за учешће у политици и борби за страначке идеје и интересе. У том циљу оне организују различите облике политичког образовања и методе оспособљавања чији су садржаји коресподентни са политичком идеологијом и циљевима странке. По сличном принципу раде и многе невладине и омладинске организације, осим што оне не учествују у изборима за власт, али их власт занима и настоје да остваре утицај на њу.

Различите политичке организације, нарочито омладинске организације, имају велику улогу у процесу политичке социјализације младих. Оне се организују у свим савременим друштвима и јављају се као значајан инструмент у процесу јачања лојалности према датом политичком систему и одговарајућем типу друштвених вредности. С друге стране, треба имати у виду и појаву многих организација које су у антагонистичком односу према одређеном политичком систему и владајућем систему вредности, где је њихов утицај несагласан и усмерен у различитим правцима, чиме се умањује лојалност грађана према датој политичкој заједници, што доприноси развијању фрагментарне политичке културе која доводи у питање политичку кохезију друштва. То је нарочито изражено у транзиционим друштвима источне Европе крајем 20. и почетком 21. века.

Велики политички догађаји и непосредно политичко искуство, такође су значајни чиниоци политичке социјализације. Многа истраживања показују да су готово сви велики догађаји у политичкој историји имали разједињавајући утицај на политичку културу. Политичко понашање и политичка култура значајни су чиниоци који утичу на формирање различитих политичких алтернатива. Такође, постоји и повратни утицај, јер се различите политике које се јављају значајно утичу и на формирање политичког обрасца. Овај утицај је већи уколико су различите политике

препознатљиве у политичкој јавности, уколико могу да задобију одређен степен пажње те јавности, особито уколико се нека од алтернатива уклапа у политички образац одређених сегмената политичке јавности.

Утицај средстава масовних комуникација у процесу политичке социјализације показује да је функција овог агенса превасходно изражена у прикупљању и дистрибуирању информацијског садржаја, да је њихов утицај могуће контролисати, планирати и манипулисати њиме. Посебно је велики утицај телевизије, чија улога у процесу политичке социјализације све више расте, нарочито ако се има у виду да људи у свету све више времена проводе испред телевизора, што показују многа емпиријска истраживања (*Телевизија у Европи: регулатива, политика, независност*, 2005/2006). С друге стране, треба имати у виду да телевизија и радио, нарочито они који су у државном власништву, имају значајног утицаја на целокупно образовање, јер кроз своје специјализоване образовне програме за децу и омладину емитују едукативне и вредносне садржаје који су сагласни владајућем систему културних и идејно-политичких вредности одређене политичке заједнице.

Поред ових агенаса, велику улогу у процесу политичке социјализације има симболичка компонента политике. Она је изражена кроз веома моћне инструменте који су значајни за јачање политичке идентификације и лојалности. То су параде, председничке инаугурације, приступне беседе, заставе, инсигније, химне итд. Симболичка компонента политике буди патриотска осећања и најинтимније се везује за национални понос, солидарност и државно јединство, што свакако подстиче код људи интерес за одређене политичке процесе и развија потребу за политичком партиципацијом и чвршћом идентификацијом са одређеном политичком заједницом.

Ова дистинкција између латентних и директних извора политичке социјализације веома је значајна са становишта сагледавања утицаја политичких агенаса и коинцидира са деловањем примарних и секундарних агенаса политичке социјализације. Међутим, много је важније сагледати да ли у одређеној политичкој заједници кључни агенси политичке социјализације делују у истом смеру или је њихово деловање усмерено на стицање различитих, па и противречних вредности и норми политичке културе. Доминација једног или другог типа политичке социјализације битно утиче на стабилност одређене политичке заједнице и на функционисање њеног укупног политичког поретка.

Завршна разматрања

Дијалектика односа између политике и образовања се изражава на више начина, али се у суштини своди на две основне димензије. Прва је

утицај политике на образовање; а друга, утицај образовања на политику. Поред тога, многи политички субјекти су тако профилисани да истовремено својим деловањем утичу на обликовање политике институционалног образовања, а с друге стране и сами организују различите образовне форме у којима се стичу и сазнања о политици, па тиме и као образовни субјекти делују на политичку социјализацију и утичу на политику.

Утицај политике на образовање је најизраженији у односу између државе и образовања, јер је држава основни и најважнији облик политичког организовања друштва. Држава има највећу политичку моћ, која је легитимна и кроз многоструке процесе реализације те моћи одржава одређену друштвену заједницу као политичку целину. Из тог контекста је сасвим видљиво и разумљиво да образовање, као цивилизацијска творевина и једна од основних друштвених потреба, припада држави. Утицај државе на образовање врши се кроз процес дефинисања и усмеравања образовне политике ради остваривања одређених друштвених интереса и циљева у образовању. Идеје и концепти образовне политике су променљиви, не само због промене друштвених потреба и циљева, већ и због промене власти. Свака нова власт носи са собом одређени идеолошки концепт разумевања друштвених потреба, интереса и виђења политичких циљева у држави које она настоји да оствари. Поред државе, значајан утицај на образовање остварују или покушавају да остваре различите организације и асоцијације, као што су: политичке странке, невладине организације, друштвени покрети, интересне групе, привредни субјекти, берзе рада, локалне заједнице, верске заједнице и појединци.

Утицај образовања на политику изражен је кроз два изузетно важна процеса. Први, на глобалном плану, кроз утицај на изградњу политичке лојалности и кохезије одређене друштвене заједнице; а други, на индивидуалном плану, кроз процес политичке социјализације људи. Политичка кохезија је кључно питање свих облика политичке организације, а од ње најнепосредније зависи снага и чврстина политичке лојалности и других типова лојалности, као што су лојалност према породици, држави, нацији и тд. Зато су различити облици и садржаји политичког образовања директно у функцији јачања политичке лојалности грађана. У сложеном процесу политичке социјализације, политичка култура се стиче, развија и мења под утицајем многих агенаса. Међу агенсима политичке социјализације, најзначајнији су породица, школа, гупа вршњака, различите политичке организације и политичке партије, велики политички догађаји, непосредно политичко искуство итд. Између ова два процеса, у њиховом међусобном садејству и сукобима, ствара се политичка култура одређеног друштва и различити политички обрасци који су карактеристични за одређене политичке заједнице и епохе.

Литература

- Аврамовић, З. (2003): *Држава и образовање*, Београд, Институт за педагошка истраживања.
- Aristotel, (1975): *Politika*, Beograd, Beogradski izdavačko-grafički zavod.
- Bazić, J. (2009): "Građansko vaspitanje i građansko društvo", *Pedagogija*, LXIV, 3 : 397-405.
- Базић, Ј. (2007): "Уставно уређење образовања у Републици Србији", *Зборник Учитељског факултета у Призрену-Лепосавић*, 2 : 17-27.
- Vasović, M. (2007): *U predvorju politike*, Beograd, JP Službeni glasnik.
- Gutmann, A. (1987): *Democratic Education*, Princeton, Princeton University Press.
- Dennis, J.; Easton, D.; Easton, S. (1969): *Children in the Political System: Origins of Political Legitimacy*, New York, McGraw-Hill.
- Jefferson, T. (1984): *Writings*, New York, The Library of America.
- Матић, М. (2000): *О српском политичком обрасцу*, Београд, Јавно предузеће Службени лист СРЈ, Институт за политичке студије.
- Merriam, E. C. (1931): *The Making of Citizens: A Comparative Study of Methods of Civic Training*, Chicago, University of Chicago Press.
- Podunavac, M. (2008): *Politička kultura i politički odnosi*, Beograd, Fakultet političkih nauka, Čigoja štampa.
- Prewitt, K.; Dawson, R. E. (1969): *Political Socialization*, Boston, Little Brown.
- Rousseau, J. J. (1979): "Nacrt ustava za Korziku", *Politička misao*, (XVI) 1 : 118-154.
- Чичкарић, Ј. (2005): "Теоријско-хипотетички оквир за истраживање политичке социјализације у породици", *Социолошки преглед*, XXXIX, 3, 291-307.
- Frazer, E. (1999): "The ideal of political education", *Oxford Review of Education*, (25) 1-2: 5-22.
- Šalaj, B. (2002): "Modeli političkog obrazovanja u školskim sustavima europskih država", *Politička misao*, XXXIX, 3: 127-144.

Jovan Bazić, Ph.D., Associate Professor
Teacher Training Faculty in Prizren – Leposavić

DIALECTICS RELATIONSHIP BETWEEN POLICY AND EDUCATION

Summary: *In this paper politics and education are considered in regard to their dialectic relationship, which is very complex and multidimensional. It can be seen in several ways, but is reduced here to two basic dimensions such as follows: The impact of politics on education and vice versa. In addition, many political entities are profiled in such a way so that they can simultaneously influence the shaping of education policies, on the other side they organize different forms of learning in which the knowledge of politics is gained, thus influencing politics as educational entities. The relations between politics and education are mutually interdependent and multi-functional ones. Therefore, politics and education are regarded in their dialectical relation in order to comprehensively highlight the political aspects of education, which are firstly expressed as educational policy, and secondly as the education for politics or political education. In this context, considerations of political socialization and political culture should be considered including environment, process, and a result of political education.*

Key words: educational policy, political education, political socialization.